

УДК 347.96:174

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.2>

ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Волошина Я.Л.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
<https://orcid.org/0000-0002-9340-2441>

Волошина Я.Л. Добросовісність у професійній діяльності юриста.

На підставі аналізу нормативно-правових актів, які регулюють процеси професійного відбору кадрів у юридичній сфері, а також сучасних наукових праць досліджено професійну добросовісність юриста як етико-правову категорію. У статті здійснено аналіз поняття «добросовісність». З'ясовано зміст і сутність поняття професійної добросовісності юриста, виокремлено її ключові ознаки як правової категорії. Сформульовано рекомендації щодо вдосконалення нормативної основи здійснення професійної діяльності юристів, зокрема, необхідно визначити об'єкти (результати) діяльності, щодо яких слід здійснювати контроль та на які поширюються нормативні вимоги професійної добросовісності, конкретизувати умови її дотримання, удосконалити механізм відповідальності за умисне невиконання етико-правових принципів і правил. Зазначено, що під професійною добросовістю юриста пропонується розуміти таку поведінку, яка полягає у формуванні самостійної та відповідальної позиції фахівця, спроможного завдяки своєму професійному хисту використовувати знання на практиці, забезпечувати надання якісних юридичних послуг та отримувати вагомі правові результати від здійснення професійної діяльності шляхом утвердження принципів верховенства права, законності, чесності, справедливості, добросовісності, сумлінності тощо. Визначено ключові ознаки професійної добросовісності юриста як правової категорії, до яких належать: правова поведінка (дії або бездіяльність); суб'єкти – представники різних юридичних професій; нормативні правила і принципи професійної етики; компетентність; правові результати. Наголошується, що для гарантованої реалізації принципу добросовісності у професійній діяльності юриста та окремих юридичних спеціальностей (судді, адвоката, нотаріуса, прокурора, юрисконсульта тощо) потрібно забезпечити правове регулювання професійної добросовісності як на державному рівні, так і на локальному.

Ключові слова: добросовісність, мораль, професійна діяльність, професійна добросовісність, професійна етика, юридична діяльність, юрист.

Voloshyna Ia. L. Integrity in the professional activity of a lawyer.

Based on the analysis of legal acts that regulate the processes of professional selection of personnel in the legal field, as well as modern scientific works, the professional integrity of a lawyer as an ethical and legal category was investigated. A theoretical and legal analysis of the concept of "integrity" is carried out in the article. The meaning and essence of the concept of professional integrity of a lawyer is clarified. It is noted that under the professional integrity of a lawyer it is proposed to understand such behavior, which consists in the formation of an independent and responsible position of a specialist, who is able, due to his professional skill, to apply knowledge in practice, to ensure the provision of high-quality legal services and to obtain significant legal results from the implementation of professional activities by affirming the rule of law, legality, honesty, justice, good faith, conscientiousness, etc.

The key attributes of the professional integrity of a lawyer as a legal category are identified. They include: legal behavior (actions or inaction) of a specialist; subjects (representatives of various legal professions); norms and principles that determine the pattern of correct behavior; professional competence; methods of professional activity implementation; end result.

Recommendations for improving the normative basis for the professional activity of lawyers have been formulated. In particular, it is necessary to determine the objects (results) of activity that should be controlled and to which the normative requirements of professional integrity apply, to specify the conditions for compliance with professional integrity, to improve the mechanism of liability for intentional non-observance of ethical legal principles and rules.

It is emphasized that for the guaranteed implementation of the principle of integrity in the professional activity of a lawyer and certain legal specialties (judge, lawyer, notary, prosecutor, legal adviser, etc.), it is necessary to ensure legal regulation of professional integrity both at the state and local levels.

Integrity in a lawyer's professional activity is an essential factor in ensuring trust in a specialist, which is the key to any successful cooperation. It is the trust in a lawyer that is the main indicator of his effective activity.

Key words: virtue, morality, professional activity, professional integrity, professional ethics, legal activity, lawyer.

Актуальність теми дослідження. Професія юриста багатогранна і відіграє важливу соціальну роль, впливаючи на долю людей, життя держави, функціонування підприємств, установ, організацій. Для людей, які вирішили присвятити себе юриспруденції та служінню Закону, питання моральності стає одним із ключових. Юридична професія є різновидом діяльності, для якої характерний нерозривний взаємозв'язок правового і морального. Професійна діяльність юриста наділена не тільки нормативним, а й етичним змістом; правник повинен володіти не лише високим рівнем професійної культури та видатним рівнем компетентності. Не менш вагоме значення для особистості юриста має духовність, здатність діяти на основі етичних міркувань і мотивів.

Звертаючись до правника за кваліфікованою юридичною допомогою, люди довіряють фахівцю вирішення існуючої проблеми, відстоювання своїх прав, свою долю. Високоморальний характер професійної діяльності юриста свідчить про високу ступінь професійної та особистої моральної відповідальності, яка виступає дієвим інструментом саморегуляції професійної поведінки фахівця. Тож для якісного виконання свого професійного боргу юристу слід дотримуватися не тільки Конституції України, законів та інших правових актів, а й етичних норм і моральних принципів, оскільки право і мораль збігаються. Особа, яка обрала професію юриста, керується не власними благами та вигодою, а прагне бути корисною для інших, діяти порядно, чесно, справедливо. Тому однією з найважливіших якостей, яка має бути характерна кожному представнику юридичної професії, є доброчесність, яка означає стійке бажання діяти правильно, що має бути способом життя для кожного правника.

Аналіз наукових джерел. Дослідженням важливих питань, які стосуються академічної доброчесності займається низка вчених, зокрема: А.Є. Артюхов, Н.Г. Батечко, О.В. Богач, А.М. Бойко, І.М. Варава, Т.В. Гребенюк, В.В. Доценко, А.П. Дурдас, М.О. Дурман, О.Л. Дурман, В.М. Зінченко, О.І. Климишин, А.П. Колесніков, О.Є. Костюченко, В.В. Ромакін, О.М. Слободянюк, Д.О. Сопова, Н.Г. Сорочкіна, Я.О. Тицька, Т.В. Фініков, О.В. Чумак, Т.О. Ярошенко та інші. На питанні доброчес-

ності як необхідної морально-етичної складової діяльності публічних службовців зосереджували увагу у своїх працях такі науковці, як: А.-М.Ю. Ангеленюк, І.М. Бевзюк, В.С. Бігун, О.О. Браверман, В.В. Васильківська, С.В. Глущенко, С.А. Гула, С.В. Жуков, С.В. Ківалов, Н.М. Корчак, О.І. Сердюк, О.В. Сєрих, Н.Г. Сорочкіна, І.Г. Сурай, О.О. Томкіна, В.І. Федорович та інші дослідники.

Особливу увагу вченими було приділено саме проблемі академічної доброчесності, яку розглядали як важливий фактор забезпечення якості вищої освіти, як фундамент успішного освітнього процесу, як показник академічної культури і компетентності, конкурентоздатності. Проте дослідження доброчесності в системі професійної діяльності юристів проводилось тільки частково, що обґрунтовує актуальність теми та привертає увагу спеціалістів різних наукових напрямків.

Метою статті є формулювання обґрунтованого визначення поняття «професійна доброчесність юриста» для виключення можливості його неоднозначного розуміння, а також з'ясування точного змісту цієї етико-правової категорії, виокремлення ключових ознак професійної доброчесності юриста та дослідження особливостей її реалізації. Для досягнення поставленої мети виконано такі завдання: проаналізовано визначення поняття доброчесності, розглянуто дефініцію категорії «академічна доброчесність», розкрито етико-правову природу професійної доброчесності, виокремлено її характерні ознаки, з'ясовано її роль і значущість у професійній діяльності юриста.

Виклад основного матеріалу. Все частіше доводиться чути про доброчесність у різних сферах життя, але не всі розуміють істинний зміст цього слова. Традиційно термін «доброчесність» вживається в освітянській сфері, у контексті відданості академічній спільноті та освітньому процесу. Серед освітян і науковців використовується термін «академічна доброчесність», який ототожнюють з навчальною порядністю чи інтелектуальною чесністю. Цей термін є відносно новим і виступає основою для стандартизації професійної освіти.

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту» академічну доброчесність слід розуміти як систему етико-правових принципів і правил, встановлених для всіх учасників освітнього процесу (учнів, студентів, науково-педагогічних працівників, інших працівників закладу освіти тощо) і спрямованих на забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1]. Аналогічна інтерпретація поняття академічної доброчесності міститься у Законі України «Про вищу освіту» [2].

Керуючись логічним мисленням, стає можливим стверджувати, що термін «добročесність» складається з двох слів «добро» і «чесність»; ним позначається моральна якість людини, яка проявляється у доброму відношенні до людей та чесності.

О. Є. Костюченко під академічною доброчесністю пропонує розуміти таку поведінку особи, яка відповідає нормативним вимогам, встановленим до процесу підготовки, захисту та публікування академічних текстів, створення винаходів, наукових відкриттів, зроблених у результаті навчання, викладання та провадження освітньої, наукової (творчої) діяльності [3, с. 25].

На підставі світових стандартів і загальноприйнятих принципів Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти було розроблено і опубліковано на своєму офіційному веб-сайті проєкт Закону «Про академічну доброчесність», яким передбачається визначення основних засад забезпечення академічної доброчесності в освітньо-науковій сфері. До таких засад відносять: чесність і порядність, об'єктивність, професіоналізм, взаємну повагу, нульову толерантність, відповідальність, прозорість і публічність, законність, справедливість, академічну свободу, здоровий глузд [4].

Академічна доброчесність проявляється у дотриманні принципів моральності, гуманізму, оптимізму, патріотизму тощо; вони слугують фундаментом для формування професійно-етичної культури академічної спільноти та стримуючими інструментами від порушень у цій сфері. Так, до порушень академічної доброчесності науковці відносять: плагіат, списування, посилання на недостовірні джерела інформації в разі використання ідей [5, с. 103].

Сьогодні триває реформування сфери освіти в Україні, науковці продовжують активно досліджувати феномен академічної доброчесності та шукати ефективні шляхи її забезпечення у сферах освіти і науки. Вирішення цієї проблеми сприятиме підвищенню якості освіти та рівня підготовки фахівців, оскільки порушення академічної доброчесності є однією з реальних причин професійної неспроможності та непридатності працівників.

Тож найбільш поширено поняття «добročесність» використовується саме в контексті освітньої та наукової діяльності, тобто в академічному середовищі. Але, виходячи із встановленого значення цього слова, вбачається доцільним його вживати і у професійній діяльності, незалежно від її виду, форм і напрямів.

Наприклад, у Законі України «Про державну службу» наводиться визначення поняття доброчесності в контексті діяльності державного службовця: «Добročесність – це спрямованість

дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень» [6]. Згідно з цим Законом доброчесність визначається як один із принципів державної служби.

Помітний акцент на доброчесності роблять також у професійній діяльності поліцейського, яка розглядається через призму антикорупційної діяльності та зміцнення верховенства закону. Добročесність пов'язують з якісною діяльністю правоохоронних органів, які зацікавлені у знищенні корупції та демонстрації зразкової поведінки для всіх суб'єктів владних повноважень. Зразкова поведінка передбачає ведення скромного способу життя та уникнення залучення до корумпованих дій.

Науковець А.-М.Ю. Ангеленюк розглядає категорію доброчесності серед працівників поліції на прикладі однієї із зарубіжних країн – Сінгапуру. Слід погодитись з її думкою про те, що кожен, хто вчинив корупційне правопорушення «повинен бути покараний, незважаючи на його становище в суспільстві». Проаналізувавши антикорупційну політику досліджуваної держави, автор зазначає, що державним службовцям потрібно забезпечити високу заробітну плату та надати додаткові пільги; це стане для них певним стимулом не вчиняти корумповані діяння [7, с. 303].

Слід визнати, що доброчесність має важливе значення у будь-якій професійній сфері, визначаючи відданість людини своїй роботі як рису професійно компетентного фахівця. Добročесність є однією з найважливіших якостей людини, яка знаходить свій прояв у вірності та слідуванні загальноприйнятим етичним цінностям, принципам і нормам з метою захисту та утвердження пріоритетності суспільних інтересів.

Юрист – це той, хто стоїть на стороні закону, вірою і правдою служить людям, тому він повинен бути добročесним, відповідальним, справедливим, компетентним. Ефективність професійної діяльності юриста залежить від механізмів контролю, які передбачають чіткі стандарти та правила виконання правником своїх обов'язків. Наразі в Україні продовжується реалізація реформи у правовій сфері, спрямованої на підвищення професійної кваліфікації юристів, рівня правової допомоги, авторитету правничої професії, вдосконалення незалежності фахівців у сфері юриспруденції. А тому необхідним є дослідження питання доброчесності у професійній діяльності юриста.

Розглянемо поняття «добročесність» на прикладі професійної діяльності судді, професія якого дуже важлива, відповідальна і значуща, оскільки від нього залежить результат розгляду справи. Здійснивши аналіз нормативно-пра-

вових актів, які регламентують діяльність судді, слід констатувати, що термін «добročесність» не має нормативного закріплення, однак це не означає, що не можна встановити права та обов'язки судді. Так, у ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплені обов'язки представників суддівської професії, зокрема щодо подання декларації добročесності судді. Також серед вимог до кандидатів на посаду судді є обов'язкова наявність таких якостей як компетентність і добročесність (ст. 69 цього Закону). Окрім того, особа, яка має намір стати суддею, повинна відповідати критерію добročесності та професійної етики [8].

Добročесністю є якість людини, яка проявляється у дотриманні нею всіх моральних правил і норм, у «правильному» способі життя [9, с. 40]. Добročесна людина завжди сумлінно ставиться до виконання своїх професійних обов'язків, поводить себе ввічливо і коректно з іншими людьми, має високий рівень моральної культури. Становлення добročесної людини починається з душі. Термін «професійна етика» вживається для позначення сукупності моральних норм і принципів, які є своєрідним кодексом поведінки для людей певної професії. Професійна етика визначає систему цінностей і стандартів поведінки особи у професійній діяльності [10, с. 106].

Добročесність суддів проявляється у високому рівні їх непідкупності, чесності та справедливості при здійсненні професійної діяльності [11, с. 252]. Бангалорські принципи поведінки суддів визначають чесність і непідкупність як необхідні умови для належного виконання суддею своїх професійних обов'язків [12].

В Україні навіть створено незалежний громадський орган – Громадську раду добročесності, яка відповідно до ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» сприяє Вищій кваліфікаційній комісії суддів у встановленні відповідності судді та оцінюванні кандидатів на посади суддів критеріям добročесності та професійної етики. Громадська рада добročесності складається з двадцяти членів, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію, є політично нейтральними та добročесними [8].

Про добročесність адвоката згадується у Хартії основних принципів європейської адвокатської професії, яка була прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи 25 листопада 2006 року. Серед основних принципів професійної діяльності адвоката, які повинні бути утверджені та захищені в інтересах суспільства, виокремлюють такий як «честь та гідність адвокатської професії, добročесність та бездоганна репутація окремого адвоката» [13].

Додатково слід звернути увагу на обов'язок професійних об'єднань адвокатів щодо захисту їх ролі у суспільстві, обстоювання їхньої честі, гідності та добročесності (пункт «b»), встановлений у Рекомендації R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, ухваленій Комітетом Міністрів Ради Європи на 727-ому засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 року [14].

Даний документ не тільки встановив основні етико-правові засади професійної діяльності адвокатів, але і визначив межі та особливості їх взаємодії із судовою владою, а також клієнтами. Значну увагу було приділено нормам і стандартам етичної поведінки адвокатів. Додатково було визначено, що адвокатським колегіям та іншим професійним об'єднанням адвокатів слід вдаватися до всіх необхідних дій і заходів, спрямованих на захист інтересів адвокатів у відповідному органі, якщо ставиться під сумнів добročесність представника даної професії.

Професія прокурора вимагає не тільки гарних теоретичних знань теорії законодавства, але і морально-психологічних якостей, які формують справжній професійно-правовий характер фахівця. У Законі України «Про прокуратуру» визначені права та обов'язки прокурора. Одним із обов'язків прокурора є щорічне проходження таємної перевірки добročесності шляхом подання до підрозділу внутрішньої безпеки анкети добročесності прокурора. На добročесність перевіряються не тільки діючі прокурори, а і кандидати на цю посаду, які для участі у професійному доборі подають декларацію добročесності і родинних зв'язків. Генеральний прокурор також сприяє забезпеченню законності та добročесності у діяльності прокуратур, про що звітує Верховній Раді України один раз на рік [15].

Основною вимогою до професійної поведінки прокурора є дотримання ним принципів: верховенства права та законності; поваги до прав і свобод людини і громадянина; недопущення дискримінації; незалежності та самостійності; політичної нейтральності; презумпції невинуватості; справедливості, неупередженості та об'єктивності; професійної честі та гідності; формування довіри до прокуратури; добročесності, зразковості поведінки та дисциплінованості. Вагоме значення для професійної етики та поведінки прокурора має принцип добročесності, який полягає у дотриманні загальноприйнятих етичних норм поведінки і культури. Допущення прокурором поведінки, яка порочить його звання або підриває авторитет і професійну гідність, тягне за собою передбачену законом відповідальність [16].

У професійній діяльності нотаріуса принцип добročесності нормативно не закріплено. Ра-

зом з тим, у Правилах професійної етики нотаріусів України визначені норми поведінки нотаріуса в суспільстві та при комунікації з колегами. Одним із принципів професійної етики нотаріуса в Україні є сумлінність, яка знаходить прояв у добросовісному та компетентному наданні правової допомоги [17]. Науковці стверджують, що зміст категорії добросовісності не збігається з поняттям доброчесності, їх слід розрізняти, хоча, на перший погляд ці поняття схожі. Добросовісність ототожнюють із сумлінністю [18, с. 383]. А доброчесність проявляється у поведінці людини, яка відповідає нормам, принципам, правилам життя, які суспільством вважаються правильними [19, с. 20].

Для повноцінного тлумачення цих слів доцільно звернутись до академічного тлумачного словника української мови. Так, добросовісний – це той, хто чесно, старанно і сумлінно виконує свої обов'язки, а доброчесний – який живе чесно, дотримується всіх правил моралі [20].

Висновки. Таким чином, під професійною доброчесністю юриста пропонується розуміти таку поведінку, яка полягає у формуванні самостійної та відповідальної позиції фахівця, спроможного завдяки своєму професійному хисту використовувати знання на практиці, забезпечувати надання якісних юридичних послуг та отримувати вагомі правові результати від здійснення професійної діяльності шляхом утвердження принципів верховенства права, законності, чесності, справедливості, добросовісності, сумлінності тощо.

Ключовими ознаками професійної доброчесності юриста як правової категорії є: правова поведінка (дії або бездіяльність) суб'єкта юридичної діяльності; суб'єкти, якими можуть виступати представники різних юридичних професій, чия діяльність урегульована нормами права; нормативні правила та принципи, які встановлюють зразок ідеальної, правильної поведінки з точки зору професійної етики; компетентність – уміння реалізовувати знання на практиці; способи реалізації як прояв конкретної поведінки суб'єкта – надання якісних юридичних послуг, утвердження основних правових засад професійної діяльності; кінцевий результат, у процесі досягнення якого суб'єкт дотримується нормативних вимог професійного життя та етичної поведінки.

Для гарантованої реалізації принципу доброчесності у професійній діяльності юриста (судді, адвоката, нотаріуса, прокурора, юрисконсульта тощо) потрібно забезпечити його правове регулювання як на державному рівні, так і на локальному. Також у нормативно-правових актах, які регламентують діяльність правників, необхідно зробити вказівку на результати, які свідчать про дотримання професійної доброчесності. Варто

визначити об'єкти (результати) діяльності, щодо яких слід здійснювати контроль та на які поширюються нормативні вимоги професійної доброчесності, конкретизувати умови її дотримання, механізм відповідальності за умисне невиконання етико-правових принципів і правил.

Отже, у науковому обігу поняття «доброчесність» використовується в різних контекстах, що спричиняє неоднозначність його розуміння. Доброчесність – це важливий морально-етичний критерій оцінки будь-якої діяльності: освітньої, викладацької, наукової, професійної тощо. У професійному середовищі поняття «доброчесність» є ключовим поняттям культури праці та ототожнюється з дотриманням певних моральних правил і етичних стандартів.

Юрист повинен бути доброчесним, тобто здійснювати свою професійну діяльність відповідно до загальноприйнятих етичних цінностей, принципів та норм, керуючись у першу чергу суспільними інтересами людей, а не приватними. Правник повинен своїми діями сприяти зменшенню рівня корупції та інших нечесних дій, які можуть вчинятися щодо особи, суспільства, держави; забезпеченню прозорості своєї діяльності; розвитку моральної культури; підвищенню авторитету своєї професії, підтримки честі та гідності її представників. Доброчесність у професійній діяльності юриста виступає істотним чинником забезпечення довіри до фахівця, яка є запорукою будь-якої успішної співпраці. Саме довіра до правника виступає головним показником його ефективної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Костюченко О.Є. Академічна доброчесність як правова категорія. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 23–26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/4>.
4. Академічна доброчесність. Проект Закону України «Про академічну доброчесність». *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*: [веб-сайт]. URL: <https://naqa.gov.ua>.
5. Дурман М.О., Дурман О.Л. Константа академічної доброчесності в науковій етиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 21. С. 100–106. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.21.100>.
6. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

7. Ангеленюк А.-М.Ю. Добросочесність у поліції Сінгапуру через призму антикорупційних програм: правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. № 67. С. 302–306. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.57>.
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
9. Сорокіна Н.Г. Добросочесність як необхідний морально-етичний складник діяльності публічного службовця. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 27(5). С. 39–42. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/56452.
10. Сєрих О.В. Професійна етика державних службовців: поняття, особливості. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 104–111. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.4.16>.
11. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства / ред. група: Д. Вон, І. Зарецька, С. Сученко, В. Валанчюс, Ю. Землицька (відп. ред.), К. Мадоян. Київ, 2015. 708 с.
12. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 року № 2006/23. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67.
13. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії від 25 листопада 2006 року. *Ліга. Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU06301>.
14. Про свободу професійної діяльності адвокатів : Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи, прийнята 25.10.2000 р. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B).
15. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
16. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: Кодекс від 27.04.2017, затверджений всеукраїнською конференцією прокурорів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17>.
17. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: наказ Міністерства юстиції України від 07.06.2021 № 2039/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21>.
18. Зелінська Я.С. Щодо співвідношення принципів добросовісності та неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 382–384. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/98>.
19. Валігура К.Ю. Принцип добросовісності як категорія цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 11–16. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.02>.
20. Академічний тлумачний словник української мови. Онлайн-версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). 2018. URL: <http://sum.in.ua/s/>.